

ژئوپلیتیک حوزه خزر و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

مؤلفین:

سید محمد حسین حسینی

دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل دانشگاه علامه طباطبائی

حجت‌اله پاشاپور

دانش‌آموخته دکتری مطالعات استراتژیک و سیاسی و مدرس دانشگاه امام علی (ع)

ساره شیرواوند

دانش‌آموخته مطالعات منطقه‌ای دانشکده روابط بین‌الملل وزارت امور خارجه

انتشارات دانشگاه فرماندهی و ستاد ارتش جمهوری اسلامی ایران

تابستان ۱۳۹۷

سرشناسه
عنوان و نام پدید آور
: حسینی، سید محمدحسین، ۱۳۶۹
: ژئوپولیتیک حوزه خزر و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران نویسنده سیدمحمدحسین حسینی،
حجت‌اله پاشاپور، صارم شیراوند.
مشخصات نشر
مشخصات ظاهری
شابک
وضعیت فهرست‌نویسی
موضوع
موضوع
موضوع
شناسه افزوده
شناسه افزوده
شناسه افزوده
شناسه افزوده
رده بندی کتبی
رده بندی دبی
شماره کتابشناسی ملی

فیا
سیاست جغرافیایی -- دریای خزر، منطقه
Geopolitics -- Caspian sea region
: امنیت ملی -- ایران
: پاشاپور، حجت‌اله، ۱۳۶۲
: شیراوند، صارم، ۱۳۶۴
: ایران. ارتش. دانشگاه فرماندهی و ستاد. انتشارات دافوس
Iran. Army. Command & Staff College. Dafoos Publisher:
DSR۲۱۶۰/ح/۹۱۳۹۷
۹۵۵/۲۴:
۱۱۶۴۱

عنوان: ژئوپلیتیک حوزه خزر و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران

مؤلفین: سید محمد حسین حسینی - حجت‌اله پاشاپور - صارم شیراوند

ویراستار: سامان آزاد

ناظر چاپ: محمدتقی پرتوی

طرح روی جلد: علیرضا قانع

صفحه آرای: سعید واحدیان

ناشر: انتشارات دافوس آجا

شمارگان: ۱۰۰۰

تعداد صفحه: ۳۰۰ ص

تاریخ نشر: تابستان ۱۳۹۷

چاپ اول

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه مدیریت انتشارات دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا

قیمت: ۲۴۰۰۰۰ ریال

نشانی: تهران، میدان پاستور، خیابان دانشگاه جنگ، دانشگاه فرماندهی و ستاد آجا، انتشارات دافوس

تلفن: ۰۲۱ - ۶۶۴۱۴۱۹۱

www.dafoosaja.ac.ir

مسئولیت صحت مطالب بر عهده مؤلفین می‌باشد.

کلیه حقوق برای دافوس آجا محفوظ است. (نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است).

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

۱۹.....	فصل اول: ژئوپلیتیک و امنیت ملی
۲۰.....	۱-۱. ژئوپلیتیک
۲۷.....	۱-۱-۱. ژنوم ژئوپلیتیک
۲۹.....	۱-۱-۲. کد ژئوپلیتیک
۳۱.....	۱-۱. ژئوپلیتیک و سیاست خارجی
۳۳.....	۲-۱. استراتژی
۳۴.....	۱-۲-۱. ژئواستراتژی
۳۵.....	۳-۱. ژئواکونوم
۳۷.....	۱-۳-۱. ژئوپلیتیک انرژی
۳۹.....	۴-۱. موازنه قدرت
۴۴.....	۵-۱. موازنه قوا و مفهوم امنیت
۴۹.....	۶-۱. موازنه قوا و امنیت ملی
۵۷.....	۱-۶-۱. ابعاد امنیت ملی
۶۰.....	۲-۶-۱. تهدیدات امنیت ملی
۶۰.....	۳-۶-۱. گونه‌های تهدید امنیتی
۶۴.....	۴-۶-۱. موازنه قوا و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران
۷۱.....	فصل دوم: ساختار و ژنگان ژئوپلیتیک کشورهای حوزه خزر
۷۲.....	۱-۲. تاریخ و موقعیت جغرافیایی دریای خزر
۷۷.....	۲-۲. ساختار ژئوپلیتیک کشورهای ساحلی
۷۸.....	۱-۲-۲. جمهوری اسلامی ایران
۷۹.....	۲-۲-۲. فدراسیون روسیه
۸۱.....	۳-۲-۲. آذربایجان
۸۲.....	۴-۲-۲. قزاقستان
۸۴.....	۵-۲-۲. ترکمنستان
۸۵.....	۳-۲. ژنوم ژئوپلیتیک کشورهای ساحلی

- ۱-۳-۲. جمهوری اسلامی ایران ۸۶
- ۲-۳-۲. فدراسیون روسیه ۹۳
- ۳-۳-۲. آذربایجان ۹۹
- ۴-۳-۲. قزاقستان ۱۰۴
- ۵-۳-۲. ترکمنستان ۱۰۸

فصل سوم: رژیم حقوقی خزر و دیدگاه کشورهای ساحلی ۱۱۵

- ۱-۳. رژیم حقوقی خزر ۱۱۶
- ۲-۳. رژیم حقوقی خزر در دوره پساشوروی و موضوع جانشینی دولت‌ها در قبال معاهدات ۱۲۱
- ۳-۳. نظام بهره‌برداری از منابع طبیعی خزر ۱۲۷
- ۴-۳. معضلات و رویه‌های پیشنهادی تقسیم خزر ۱۲۹
- ۵-۳. نشست‌ها و اقدامات کشورهای ساحلی ۱۳۱
- ۶-۳. دیدگاه کشورهای ساحلی نسبت به رژیم حقوقی خزر ۱۳۶
- ۱-۶-۳. ایران ۱۳۶
- ۲-۶-۳. روسیه ۱۳۹
- ۳-۶-۳. آذربایجان ۱۴۲
- ۴-۶-۳. قزاقستان ۱۴۴
- ۵-۶-۳. ترکمنستان ۱۴۶

فصل چهارم: ژئوپلیتیک انتقال انرژی در حوزه خزر ۱۴۹

- ۱-۴. مقدمه ۱۵۰
- ۲-۴. موقعیت ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک حوزه خزر ۱۵۱
- ۳-۴. مسیرها و خطوط انتقال انرژی از منطقه خزر به بازارهای جهانی: حاشیه‌ای موجود و چشمانداز آتی ۱۵۶
- ۱-۳-۴. مسیر شمال ۱۵۷
- ۲-۳-۴. مسیر غرب ۱۵۸
- ۳-۳-۴. مسیر شرق ۱۵۹
- ۴-۳-۴. مسیر جنوب شرقی ۱۶۰
- ۵-۳-۴. مسیر جنوب ۱۶۱

۴-۴. جایگاه و موقعیت ژئوپلیتیک جمهوری اسلامی ایران در بحث انتقال انرژی، چالش‌ها و فرصت‌های موجود و تأثیر آن بر امنیت ملی ۱۶۳

فصل پنجم: دیدگاه و رویکرد دولتهای ساحلی نسبت به نظامی کردن حوزه خزر ۱۷۱

۱-۵. مقدمه ۱۷۲

۳-۵. دولتهای ساحلی و نظامی کردن خزر ۱۷۲

۱-۲-۵. جمهوری اسلامی ایران ۱۷۳

۲-۲-۵. روسیه ۱۷۷

۳-۲-۵. آذربایجان ۱۸۴

۱-۳-۵. قزاقستان ۱۸۹

۵-۲-۵. ترکمنستان ۱۹۲

فصل ششم: فعالیت‌های نظامی بازیگران هلال داخلی در حوزه خزر ۱۹۷

۱-۶. مقدمه ۱۹۸

۲-۶. بازیگران هلال داخلی و نظامی کردن حوزه خزر ۱۹۹

۱-۲-۶. ترکیه ۱۹۹

۲-۲-۶. گرجستان ۲۰۶

۳-۲-۶. ازبکستان ۲۰۸

۴-۲-۶. ارمنستان ۲۱۰

۵-۲-۶. افغانستان ۲۱۲

۳-۶. فرجام ۲۱۳

فصل هفتم: نقش بازیگران فرامنطقه‌ای در نظامی کردن خزر ۲۱۵

۱-۷. مقدمه ۲۱۶

۲-۷. بازیگران فرامنطقه‌ای و نظامی کردن خزر ۲۱۷

۱-۲-۷. رویکرد ایالات متحده آمریکا به خزر ۲۱۷

۳-۲-۷. رویکرد اتحادیه اروپا به خزر ۲۳۲

۴-۲-۷. پیامدهای اقدامات اتحادیه اروپا و امنیت ملی ایران ۲۳۷

۵-۲-۷. رویکرد اسرائیل به خزر ۲۳۹

۶-۲-۷. پیامدهای اقدامات اسرائیل و امنیت ملی ایران ۲۴۴

فصل هشتم: نظامی کردن حوزه خزر و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران ۲۴۷

نتیجه‌گیری ۲۶۷

منابع ۲۷۴

الف) فارسی ۲۷۴

ب) انگلیسی ۲۸۹

ج) منابع اینترنتی ۲۹۶

www.ketab.ir

پیشگفتار

یکی از موضوعات مطرح در خصوص هر حوزه جغرافیایی جایگاه و اهمیت آن حوزه در مناسبات منطقه‌ای و بین‌المللی از لحاظ سیاسی، اقتصادی، فرهنگی، امنیتی و غیره است که این اهمیت نیز به دلیل تغییراتی که در مقاطع زمانی مختلف در عوامل مرتبط با حوزه جغرافیایی مورد بحث صورت می‌گیرد، دگرگون می‌شود. از این‌رو حوزه دریای خزر که ۵۵۸۰ کیلومتر طول و ۱۲۲۵ کیلومتر عمق دارد، در مقاطع زمانی مختلف اهمیت ویژه‌ای داشته است (Aladin & Plotnikov, 2014:4). اهمیت و جایگاه خزر در مناسبات منطقه‌ای و بین‌المللی را نیز می‌توان با استفاده از برش‌های تاریخی که در حوزه مسائل مرتبط با این حوزه جغرافیایی به وجود آمده است، مورد بررسی قرار داد. در این خصوص می‌توان بازه‌های زمانی از قبیل تشکیل اتحاد جماهیر شوروی، فروپاشی بلوک شرق و تشکیل سه کشور مستقل جدید در ساحل این دریا، حوادث ۱۱ سپتامبر و حمله آمریکا به افغانستان و حوادث متعاقب آن را بر مبنای ریزش گرفت که وقوع هر یک از این حوادث تاثیر خاص خود را بر جایگاه دریای خزر در مناسبات منطقه‌ای و بین‌المللی داشته‌اند.

باید اذعان داشت که نظامی کردن منطقه بر بنیاد مولفه‌های ژئواستراتژیک و ژئوپلیتیک مهمترین تهدید سیاسی و نظامی علیه کشورهای ساحلی است. این گرایش به ویژه پس از مناقشه ایران و آذربایجان بر سر مالکیت معادن مورد ادعا در ژوئن ۲۰۰۱ تشدید شد. در همه مناطق پیرامون دریای خزر، ناآرامی‌هایی وجود دارد که بر خطر افزایش نظامی‌گری در منطقه می‌افزاید. جنگ جمهوری آذربایجان و ارمنستان بر سر منطقه ناگورنو - قره باغ هنوز پایان نیافته است. بر خوردهای تجزیه طلبانه در آبخازیا (گرجستان) در نیمه دهه ۱۹۳۰ شعله ور گردید و جنگ روسیه با چین، منطقه اطراف گروزنی در روسیه جنوبی را ویران نمود. همچنین حکومت ازبکستان به ویژه بعد از به قدرت رسیدن شولت مریف مورد تهدید بنیادگرایی اسلامی قرار دارد. کشمکش‌ها به این موارد محدود نیست و به اشکال مختلف در میان دولت‌های ساحلی دریای خزر به چشم می‌خورد. دولت‌های ساحلی دریای خزر نیز ادعاهای ارضی متعارض در مورد این دریاچه دارند. بیشتر کشورهای ساحلی و حتی ترکمنستان، نیروهای نظامی خود را در دریای خزر افزایش داده‌اند. در چند سال اخیر روسیه ناوگان نظامی دریایی خود را به طور چشمگیری نسبت به رقبای غربی خود افزایش داده است. رهبران روسیه بارها اعلام کرده‌اند که این کشور باید حضور نظامی خود را در دریای

خزر افزایش دهد. بی‌تردید این عمل ضمانتی در جهت تامین منافع سیاسی و اقتصادی آن کشور در خزر خواهد بود. دیگر کشورهای منطقه نیز یا در حال نوسازی و یا تاسیس ناوگان خود در خزر هستند. بنابراین، ایده نظامی کردن دریای خزر ممکن است موجب شود این دریا در اختیار نیرویی قرار گیرد که از همه قوی‌تر باشد.

شایان ذکر است که مسائل مربوط به دریای خزر در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های دیپلماسی کشور است. منافع اقتصادی با مسائل امنیتی و همچنین تلاش‌های دیپلماتیک تامین و تضمین حقوق تاریخی ایران در این دریا، اهمیت دریای خزر را در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بیش از پیش افزایش داده است. عاری‌سازی خزر از هر گونه سلاح و تجهیزات نظامی و انتقال شناورهای نظامی موجود در خارج از دریای خزر از رویکردهای مهم ایران است. به دنبال مانور نظامی سال ۲۰۰۲ مشخص شد که نظامی شدن دریای خزر به سود هیچ یک از کشورهای ساحلی نیست، اما نگاه کشورهای به رفع ملی و امنیت شان متفاوت است. بر اساس قراردادهای ۱۹۲۱ و ۱۹۴۰، هیچ‌یک از کشورهای ساحلی نباید وارد آب‌های خزر شود و کشورهای ساحلی نیز متعهد شده بودند، اقدامی نکنند که سبب شود قدرت‌های ثالث به خزر وارد شوند، اما پس از فروپاشی اتحاد شوروی برخی کشورهای ساحلی بر آن شدند که با تغییر بنیادین اوضاع برخی مندرجات عهدنامه‌های یاد شده را، اجرا نگذارند. جمهوری آذربایجان، قزاقستان و ترکمنستان منافع و امنیت ملی خود را در ذی‌نفع کردن قدرت‌های فرامنطقه‌ای در دریای خزر می‌دانند. آنها با هدف جلوگیری از احیاء سلطه روسیه و ایجاد همسویی با قدرت‌های خارجی در ابعاد سیاسی، اقتصادی و راهبردی خواستار حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای هستند. جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک قدرت‌های حوزه دریای خزر در پی تثبیت قدرت خود در این حوزه استراتژیک است و نظامی شدن این حوزه می‌تواند تأثیرات مخربی را بر این قدرت رو به رشد ایران داشته باشد و سرعت و شتاب این تثبیت قدرت را کند و در پی آن امنیت ایران را در این حوزه به چالش بکشد.

از سوی دیگر، بازیگران فرامنطقه‌ای نظیر ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا و اسرائیل به دنبال گسترش روابط با برخی از کشورهای ساحلی خزر هستند تا بتواند منافع مورد نیاز خود در ابعاد ژئواکونومیک، ژئواستراتژیک و ژئوپلیتیک را تامین نمایند. در این راستا، فعالیت هر یک از این بازیگران در حوزه خزر می‌تواند پیامدهای امنیتی برای کشورهای ساحلی به-

ویژه جمهوری اسلامی ایران به همراه داشته باشد؛ چرا که استقرار سامانه‌های نظامی این بازیگران در خزر از یکسو و تلاش برای تاثیرگذاری بر روابط کشورهای ساحلی با یکدیگر از سوی دیگر می‌تواند بحران‌زا باشد. تحت این شرایط سیستم تابعه خزر که درون خود با چالش‌هایی نظیر رقابت نظامی، سیاسی و اقتصادی کشورهای ساحلی مواجه است، با ورود بازیگران مداخله‌گر، امنیت ملی آنان بیش از پیش تحت‌الشعاع قرار خواهد گرفت.

به طور کلی هدف از نگارش اثر حاضر، بررسی ژئوپلیتیک حوزه خزر با توجه به نقش بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در نظامی کردن این حوزه از یکسو و تلاش برای تسلط بر منابع انرژی از سوی دیگر است که می‌توانند بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران نیز تاثیرگذار باشند. نکته دیگر این است که خزر به عنوان یکی از بزرگترین دریاچه‌های جهان شناخته می‌شود که به دلیل وضعیت خاص آن با عنوان دریا از آن یاد می‌شود. این دریا به عنوان یکی از مهم‌ترین نقاط ژئوپلیتیک جهان شناخته می‌شود که بین قاره اروپا و آسیا واقع شده که برخی آن را به عنوان قلب زمین می‌دانند. این حوزه علاوه بر اهمیت ژئوپلیتیک دارای منابع دریایی و انرژی فراوانی است که توجه بسیاری از کشورها به ویژه کشورهای ساحلی و قدرت‌های جهانی را به خود جلب کرده است، اما عدم تعیین رژیم حقوقی این دریا موجب بهره‌برداری متعادل بر روی آن از کشورهای ضایع شدن منافع سایرین شده است. مسئله مهم‌تر تاثیری است که این موضوع بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران خواهد داشت به گونه‌ای که آمریکا و ناتو برای محاسره تحت فشار قرار دادن ایران به این مسئله توجه خاصی دارند و اگر در آینده روسیه به تحریک ناتو در بیاید و این حوزه را به منظور کشتیرانی نظامی مورد استفاده قرار دهد، ناتو تا حد زیادی پیش کشیده می‌شود و خطرات بسیاری متوجه امنیت ملی کشور می‌شود و این نکته از موارد توجه سیاست‌گذاران قرار بگیرد.

در این راستا پژوهش حاضر تلاش دارد تا با تکیه بر آثار موجود و گزینش رویکردی انتقادی نسبت به پژوهش‌های صورت گرفته تا کنون، تحولات مربوط به حوزه خزر را مورد واکاوی قرار داده و در بستری توصیفی-تحلیلی به جهت‌گیری‌های کشورهای ساحلی و فرامنطقه‌ای در این حوزه پرداخته و ماهیت آن را از منظر مسائل مربوط به امنیت ملی مورد ارزیابی قرار دهد. با این وجود، این اثر اولین پژوهشی نیست که در زمینه حوزه خزر نوشته می‌شود، اما تفاوت این اثر با سایرین توجه آن به تاثیراتی است که ساختار و ژنگان

ژئوپلیتیک کشورهای ساحلی حوزه خزر، عدم تعیین رژیم حقوقی خزر، ژئوپلیتیک انتقال انرژی و رویکرد بازیگران منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای بر امنیت ملی ایران در آینده خواهد داشت. شایان ذکر است که روش تحقیق اثر حاضر به صورت توصیفی-تحلیلی است. در این روش علاوه بر تحلیل موضوعی داده‌ها، سعی شده است تا با توصیف نزدیک به واقعیت، رژیم حقوقی خزر، ژئوپلیتیک انتقال انرژی و نظامی کردن این حوزه توسط بازیگران منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای و تاثیر آن بر امنیت ملی جمهوری اسلامی، مورد بررسی قرار گرفته و با استقاء از داده‌های موجود به یک نتیجه مطلوب در این زمینه دست یافت. برای گردآوری داده‌ها نیز از روش کتابخانه‌ای، اسنادی، استفاده از مقالات و منابع اینترنتی بهره برده شده است.

بر این اساس سؤال اصلی پژوهش این است که ژئوپلیتیک حوزه خزر و بازیگران این منطقه چه تاثیری بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران دارند؟ فرضیه پژوهش این است که در عصر پساجنگ سرد، منطقه خزر همچنان از موقعیت ژئوپلیتیک برجسته‌ای برخوردار است و حضور بازیگران فرمانطقه‌ای و سیاست‌های بازیگران منطقه‌ای برای حضور دولت ثالث باعث می‌شود تا این بازیگران در زمینه ژئوپلیتیک، انتقال انرژی و سیاست‌های نظامی‌گری در منطقه خزر، امنیت ملی ایران را با تهدیدات سیاسی اقتصادی و نظامی با چالش مواجه سازند. در جهت پاسخگویی به سؤال اصلی، اهداف زیر مورد توجه نگارندگان قرار گرفته است:

۱. چارچوب مفهومی مناسب برای تجزیه و تحلیل حوزه خزر و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران چیست؟
۲. ساختار و ژنگان ژئوپلیتیک کشورهای ساحلی حوزه خزر بر چه بنایی استوار است و عوامل موثر بر منازعه در این حوزه چیست؟
۳. رژیم حقوقی خزر از زمان اتحاد جماهیر شوروی تا به امروز چگونه بوده است و دیدگاه بازیگران ساحلی در این زمینه چیست؟
۴. ژئوپلیتیک انتقال انرژی در حوزه خزر چگونه است و چه تاثیری بر امنیت ملی ایران دارد؟
۵. دیدگاه کشورهای ساحلی نسبت نظامی شدن خزر چیست؟
۶. نقش بازیگران هلال داخلی در نظامی کردن خزر چیست؟
۷. نقش بازیگران فرمانطقه‌ای (پیرامونی و نیمه‌پیرامونی) در نظامی کردن خزر چیست؟
۸. چه رابطه‌ای بین نظامی شدن خزر و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران وجود دارد؟

بر بنیاد سؤالات اصلی و فرعی، ژئوپلیتیک حوزه خزر به عنوان متغیر مستقل، امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران به عنوان متغیر وابسته و نظام تک-چندقطبی و رقابت‌های بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای در حوزه خزر به عنوان متغیر مداخله‌گر در نظر گرفته شده است. در این راستا، ساختار و رتبان ژئوپلیتیک، رژیم حقوقی، انتقال انرژی و نظامی‌گری مهم‌ترین شاخص‌های متغیر مستقل به‌شمار می‌روند.

بر این اساس در فصل اول که «ژئوپلیتیک و امنیت ملی» است به بررسی مفاهیم ژئوپلیتیک و ژئواستراتژی، ژئواکونومی، موازنه قدرت و امنیت ملی پرداخته خواهد شد. در فصل دوم تحت عنوان «ساختار و رتبان ژئوپلیتیک کشورهای حوزه خزر» به بررسی تاریخ و موقعیت جغرافیایی خزر، ژئوم و ویژگی‌های هر یک از کشورهای ساحلی بر اساس میزان جمعیت، نوع حکومت، میزان قدرت آنها در سطح منطقه و عوامل ژئوپلیتیکی موثر بر منازعه در خزر پرداخته می‌شود. در فصل سوم تحت عنوان «رژیم حقوقی خزر و دیدگاه بازیگران ساحلی»، به مسائل و مسائلی حقوقی، قراردادهای دیدگاه بازیگران ساحلی در این زمینه پرداخته خواهد شد. در فصل چهارم تحت عنوان «ژئوپلیتیک انتقال انرژی در حوزه خزر» وضعیت انرژی در خزر و خطوط انتقال انرژی و پیامدهایی که برای ایران به همراه دارد، مورد تجزیه و تحلیل قرار خواهد گرفت. در فصل پنجم تحت عنوان «دیدگاه و رویکرد کشورهای ساحلی نسبت به نظامی کردن حوزه خزر»، سیاست‌ها و مواضع کشورهای ساحلی نسبت به نظامی شدن خزر مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد. همچنین رویکرد این کشورها نسبت به نظامی شدن حوزه خزر بر بنیاد نظریات موازنه قوا و امنیت ملی از سوی نگارندگان به تفکیک مورد تحلیل قرار گرفته و علت اتخاذ رویکردهای این بازیگران بیان می‌گردد. در فصل ششم تحت عنوان «فعالیت‌های نظامی بازیگران هلال داخلی در حوزه خزر» به بررسی فعالیت‌های نظامی بازیگرانی نظیر افغانستان، ارمنستان، ترکیه، گرجستان و ازبکستان پرداخته شده است که می‌توانند امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را تحت تاثیر قرار دهند. در فصل هفتم، تحت عنوان «نقش بازیگران فرامنطقه‌ای (پیرامونی و نیمه-پیرامونی) در نظامی کردن دریای خزر» رویکرد نظامی بازیگرانی نظیر ایالات متحده آمریکا، اتحادیه اروپا و اسرائیل در خزر و همکاری امنیتی با کشورهای ساحلی مورد بررسی قرار می‌گیرند. سرانجام در فصل هشتم تحت عنوان «نظامی کردن حوزه خزر و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران»، ابتدا رویکرد و استراتژی‌های جمهوری اسلامی در این زمینه مورد

بررسی قرار گرفته و سپس خطراتی که متوجه امنیت ملی ایران است، مورد مورد واکاوی قرار خواهند گرفت.

شایان ذکر است که مهم‌ترین محدودیت‌های تحقیق به نو بودن و جدید بودن پژوهش مربوط می‌شود؛ چرا که مبحث ژنگان ژئوپلیتیک کشورهای ساحلی و مسئله نظامی کردن حوزه خزر به ندرت در پژوهش‌های صورت گرفته در این زمینه لحاظ شده است. همچنین بیشتر مطالب موجود در این زمینه بیشتر از منظر توصیفی به عملکرد کشورهای ساحلی نگریسته شده است تا اتخاذ رویکردی علمی و پژوهشی.

دکتر محمد حسین حسینی، حجت‌اله پاشاپور، صارم شیراوند

بهار ۱۳۹۷